

NEZISKOVÁ ORGANIZACE NA POLI ARCHEOLOGIE A STAVEBNĚHISTORIC- KÉHO VÝZKUMU

DAVID MERTA, MGR. MAREK PEŠKA, PH.D.

Neziskové organizace se v průběhu uplynulých dvou desetiletí postupně staly pevnou součástí systému památkové péče v České republice. Jejich uplatnění je sice převážně na poli záchranných archeologických výzkumů, ale podílejí se i na průzkumech historických staveb a nejrůznějších popularizačních činnostech. Jejich vznik můžeme sledovat na počátku 90. let v Praze, kde byla jako první založena formou občanského sdružení společnost Archaia. Tvůrčí atmosféra a ideály svobody tehdy prostupovaly celou společností a otevíraly dosud netušené možnosti i v oblasti památkové péče. Diskuse o dalším směřování oboru probíhaly na půdě Akademie věd ČR, Památkového ústavu i mezi studenty. V případě archeologie zde byla v první řadě snaha odpoutat se od obou archeologických ústavů akademie věd, které byly vnímány jako zkostnatělé instituce nepřípravené reagovat na počínající stavební boom. Archeologické ústavy navíc cítily větší potřebu věnovat se spíše teoretické práci postavené na systematických výzkumech, kterou by nenarušovaly výzkumy „nesystematické“. Snažení řady tehdejších terénních archeologů, které takovýto přístup neuspokojoval, tak vyústilo v založení sítě nových organizací (ústavů) archeologické památkové péče. Ty měly zajišťovat záchranné výzkumy na území celé České republiky. Podobně jako řada jiných věcí v 90. letech zůstala celá akce nedotažená, což svým způsobem připravilo živnou půdu pro vznik dalších organizací, které postupně vyplnily prázdná místa na takřka celém území republiky. Oproti stavebněhistorickým průzkumům byla v této době archeologie chápána jako vědecká disciplína, která není předmětem podnikání, a proto také nedošlo ke vzniku soukromých subjektů. Záchranné výzkumy byly ve větším měřítku prováděny až od závěru 80. let minulého století a jejich metodika se rodila jen velmi pomalu. Také vystudovaných archeologů pracujících v terénu bylo málo a většina z nich teprve získávala kontakt s novými trendy v oblasti exkavace, dokumentace a zpracování. Toto byl zřejmě nejvýraznější rozdíl oproti stavebněhistorickému průzkumu, který byl v této době již metodicky vyzrálý, a to zásluhou osobností jakými byli například Jan Muk, Dobroslav Líbal nebo Jiří Škabrada. Současně však byl považován spíše za expertní činnost prováděnou v rámci procesu ochrany nemovitých památek. Po rozpadu SÚRPMO ztratily stavebněhistorické průzkumy nejvýznamnější a v podstatě jedinou zastřešující instituci. Na rozdíl od archeologických výzkumů začaly jako obor ideově stagnovat. K odborné spolupráci mezi archeologem a stavebním historikem docházelo výjimečně a většinou díky osobním vazbám. Vrcholnému středověku se některá archeologická pracoviště věnovala již od 60. let, nicméně opravdový rozsah výzkumů, zvláště ve městech, nastal až po nové úpravě zákona v roce 1987.

Medievalistika byla na řadě tehdejších archeologických pracovišť disciplínou na okraji a jen velmi obtížně se prosazovala, na Moravě lze jako příklad uvést Ústav archeologické památkové péče v Brně nebo katedru archeologie Masarykovy univerzity. V tomto ovzduší, s touhou po historickém poznání moravských měst, vzniklo v roce 1997 brněnské praco-

viště společnosti Archaia. Neziskovou organizaci jsme od počátku chápali jako instituci, ve které lze svobodně bádát a realizovat obtížné městské výzkumy bez jakýchkoli byrokratických či jiných překážek, kde takřka jediný problém představuje finanční zabezpečení. Oproti stavebním historikům máme v rámci archeologie výhodu v omezení licence na určité území, které svým způsobem zaručuje i jakousi jistotu a stabilní podmínky umožňující systematickou práci. Neziskovost nám je synonymem pro vědu, výzkum, transparentnost a práci s veřejností. V současnosti nicméně existuje řada neziskových společností, jejichž záměrem je provedení jakéhokoliv výzkumu. Obecně jsou v rámci oboru takovéto organizace chápány negativně. Je však třeba podotknout, že podobně se dnes chovají i některé státní organizace, které provádějí výzkumy za účelem zisku, přičemž tyto motivy často ani neskrývají.

Zatímco v terénní záchranné činnosti již v závěru 90. let docházelo k významným posunům v oblasti metodiky a zpracování nálezů, teoretická rovina studia začala zaostávat, což trvá vlastně až doposud. Například městské resp. vesnické archeologii se dnes systematicky nevěnuje jediné akademické či univerzitní pracoviště v ČR! Formou dílčích vědeckých projektů je daná problematika řešena jen na některých pracovištích NPÚ (například v Praze a Opavě). Zejména z tohoto důvodu jsme velmi záhy přistoupili k mezioborovému dialogu se stavebními historiky, historiky umění a etnologiy (o přírodovědeckých nemluvě), a dospěli jsme k poznání, že archeologický terén lze interpretovat pouze a jediné ve vztahu k okolí a okolní zástavbě. Není to sice nikterak nová nebo převratná myšlenka, přesto však řada badatelů tuto skutečnost pomíjí, nebo se v ní nedostatečně orientuje. Výsledkem jsou neúplné, či dokonce chybné závěry.

Absence „místních“ stavebních historiků nás pak z nouze vedla nejen k realizaci vlastních stavebních průzkumů, ale i dialogu na tomto poli. Východiskem nám v tomto ohledu byla brněnská kunsthistorická škola, která razila metodiku „podpovrchového“ stavebněhistorického výzkumu. Tato škola, reprezentovaná Zdeňkem Kudělkou, Lubomírem J. Konečným a Pavlem Borským se v polovině 90. let rozpadla a nikdo již na ni názorově nenavázal. Byla tak promarněna výjimečná možnost zahájit na tomto poli spolupráci na obecnějších historických tématech medievistiky. Podobně je tomu i na poli archeologie a etnologie. Postupem času si naše společnost vytvořila vlastní vědecké paradigma, které klade důraz na systematický záchranný výzkum vybraných lokalit (Brno, Jihlava, klášter Rosa Coeli v Dolních Kounicích nebo jednotlivé vesnické stavby atd.), terénní situace ve vazbě na okolní stavby, kulturní souvislosti, mezioborovou spolupráci a potlačení studia artefaktů, které mnohdy chápeme jako zástupné. Tradiční rozdělení na záchranný a systematický výzkum obecně považujeme za nešťastné. Některé lokality, jako např. „žijící“ vesnice či města, nelze vědecky zkoumat jinak, než právě záchranným archeologickým výzkumem, přičemž stavebněhistorický průzkum je v tomto ohledu zcela jistě nezbytností. Obecnější historické otázky, které si před zahájením výzkumu i v jeho průběhu klademe, jsou převážně historické, ať už se jedná o počátky měst, městský a vesnický středověký dům a jeho obyvatele, vazbu stavebních forem na dané kulturní prostředí či stavebníka apod. Proto jsou archeologie a stavebněhistorický průzkum v našem chápání spíše pomocnými vědami historie.

Odmítnutý návrh nového zákona o památkové péči by dle našeho názoru vedl k dalšímu ústupu od systematické vědecké činnosti. Od řešení obecnějších otázek a odborných cílů by směřoval spíše k rutinnímu provádění SHP i záchranných archeologických výzkumů v zásadě na principu volného trhu, což se v posledních deseti letech děje i v rámci současné legislativy. V praxi by to znamenalo obdobnou destrukci výzkumného systému v archeologii jako v případě rozpadu SÚRPMO u dokumentace památek. Domníváme se, že v případě jeho schválení bychom v budoucnu měli k dispozici nepřehledné množství vynikajících i průměrných a naprosto různorodých nálezových zpráv z archeologických výzkumů a stavebněhistorických průzkumů, které by však bylo jen velmi obtížné smysluplně uchopit. V záměru nového zákona by tedy měl být dle našeho názoru i akcent na systematickou práci, kterou by měly vyvíjet nejen státní, ale i neziskové organizace.

